

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

Актуальність дослідження. Національна культура охоплює всі сфери суспільного життя: моральну, релігійну, соціальну, правову й політичну. Однак особливу роль у її структурі та функціонуванні відіграє політична складова – національна політична культура. Вона є культурною основою функціонування політичної системи нації та має визначальний вплив на актуальний зміст правової та інших складових національної культури. Якщо в нашій країні основною причиною неактивного використання поняття «національна політична культура» є несконсолідований і перехідний стан української нації, її культури, то західні суспільствознавці зауважують умовний характер цього поняття. Існування «політичних субкультур, – зазначає Л. Даймонд, – спонукає нас із великою обережністю говорити про політичну культуру нації, розуміючи під нею хіба що окрему суміш, або рівновагу різних орієнтацій у межах однієї країни» [1, с. 885]. Не в останню чергу це пов'язане з проблемами формування політичної культури. Тому дуже важливо розглянути феномен політичної культури в житті українського суспільства.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Все ж останніми роками у вітчизняній науковій літературі появляються публікації науковців на тему теоретичних засад власне національної політичної культури, а саме: Т. Гончарук [9], В. Лісовий [2], О. Рудакевич [4, 7], Ю. Рябий [8], Карлова В. [8], М. Шумка [10], та ін. Для сучасного українського суспільства важливо не лише з'ясувати стан його національної політичної культури, її головні риси та тенденції розвитку, а й виробити її модель. Вона повинна врахувати історичний досвід народу, специфіку його сьогодення, життєві потреби й інтереси. Ця модель має бути покладена в основу практичної діяльності влади й громадянського суспільства з формування стрижневої політичної культури оновленої української нації.

Мета даної статті – розкрити зміст поняття «національна політична культура» та з'ясувати її феномен у сучасному житті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична культура нації акумулює історичний досвід, традиції, цінності, ідеї, набуті спільнотою впродовж її існування як колективного суб'єкта політичної діяльності. Вони забезпечують відтворення політичної системи нації на засадах наступності і надають спрямування політичним процесам. Дослідження національної політичної культури може відбуватися як на основі індивідуалістичної методології, що використовувалася фундатором наукової концепції політичної культури Г. Алмондом та його колегами [3], так і групоцентричного й соціетального підходів. В останньому випадку в першу чергу виявляються й аналізуються не індивідуальні чи групові елементи політичної культури, а загальнонаціональні політико-культурні форми – національні політичні цінності та ідеали, властиві народу стереотипи мислення і поведінки, національні міфи, символи, ідеї тощо [4].

Принципово важливим також є врахування того факту, що політика нації як колективного суб'єкта спрямована на всі сфери її життєдіяльності – економічну, соціальну, правову, духовну тощо, що зумовлює специфічний зміст відповідних компонентів її політичної культури. Серед об'єктів політичного впливу є також етнополітичні відносини. Тому, сформована в процесі реалізації етнонаціональної політики культура, – важлива складова національної політичної культури. Поняття «етнополітична культура», яке впроваджене в науковий дискурс вітчизняними вченими в середині 90-х рр. минулого століття, співіснує нині з близьким за змістом поняттям «культура міжетнічних (міжнаціональних) відносин», що вживалося ще в радянському суспільствознавстві. Для його трактування важливе методологічне значення має з'ясування змісту категорій «етнополітика» та «суб'єкт» і «об'єкт етнополітики». Етнополітика – це вид політичної діяльності, політичної поведінки, політичної взаємодії та відносин, об'єктом впливу чи зацікавлення яких є етнічні (національні) інтереси, статус етногруп у соціумі, їх основні атрибути (мова, історична пам'ять, традиційне мистецтво, релігія тощо), перспективи подальшого існування, а також утвердження певного типу міжетнічних відносин у національному соціумі. Важливо підкреслити, що етнічні групи, крім політичної, можуть здійснювати й інші види діяльності та взаємодії – економічну, соціальну, моральну, релігійну та ін. Поняття «культура міжетнічного спілкування» є широким за змістом терміном, який виходить за межі власне політичних відносин. Що стосується етнополітичної культури, то вона, крім політичного аспекту

міжетнічних відносин, відображає, як уже зазначалось, взаємодію етносів з політичними інститутами та взаємини самих інститутів з питань етнічної життєдіяльності.

Національну ідентичність є складовою національної культури. Так, один із найбільш впливовіших теоретиків політичної культури США У. Розенбаум з-поміж основних груп політичних орієнтацій як структурних елементів політичної культури виділяв «політичні ідентифікації». При цьому він вказував на такі об'єкти орієнтацій, як «нація громадян; політичні утворення і групи, стосовно яких індивід налаштований позитивно або негативно; політичні утворення та групи, в які індивід найбільш глибоко залучений» [5]. Відповідно, ідентифікація розглядається як процес, включений в цілісну життєдіяльність суб'єкта, нерозривно пов'язаний з емоційною, ціннісно-смысловною та поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, цілями і установками, опосередкований мовою, нормативними, знаковими, символічними, образними, аксіологічними системами культури. Під самоідентифікацією розуміється процес вибору людиною тієї або іншої ідентичності, а також процес формування цієї ідентичності. Регіональна самоідентифікація – це вибір окремими людьми та цілими соціальними групами відповідно своєї ідентичності, ототожнення себе з регіональною спільнотою. Уявлення про зміст національної ідентичності як культурного феномена значною мірою залежить від трактування сутності національних спільнот. Якщо дослідники дотримуються політичної концепції нації – національна ідентичність матиме переважно політичний зміст, якщо етнологічної – етнокультурний. Для України ці проблеми є ще гострішими, бо здобуття незалежності поставило її перед вибором нової ідентичності – такої, яка найліпше сприяла б процесам формування політичної нації співгромадян. Обрана молодого державою парадигма націо- і державотворення не була національно-етнічною і не закріпила за титульним (українським) етносом ніяких владних переваг. Проте, закладений у національно-державницькій парадигмі об'єднавчий потенціал виявився слабким для того, щоб політична нація стала вагомим конструктом ідентифікаційного поля. Розмитість виховних практик зумовлена ще й тим, що у національній самосвідомості поєднуються водночас образи минулого (історичні події та пам'ять про них, культурна спадщина); сучасного (суспільні цінності, організації та інститути, статус держави в реальному часі); і того, до чого прагне нація (уявне майбутнє на основі національного ідеалу) [6]. За цивілізаційно-культурними ознаками сучасній Україні загалом властива прихильність до західноєвропейських політичних цінностей, хоча помітну роль у політичному житті народу відіграють риси ментальності та культури, характерні для східних народів. Розколотість українського народу на українсько- та російськомовні частини виявляється у зорієнтованості на національну українську та російську культури. Власне українські політичні цінності та орієнтації, що відроджуються й формуються в процесі розбудови суверенної держави, набирають сили. Тому потрібно вжити рішучих заходів для трансформації політичної культури посткомуністичної України на ґрунті національних цінностей та здобутків світової цивілізації [7].

Творення спільної національно-державної ідентичності українців є основою життєдіяльності Української держави, її внутрішньої та зовнішньої політики, забезпечення національних інтересів. Становлення модерної української політичної нації ускладнюється незавершеністю в оформленні сталої державно-політичної моделі країни, слабкістю держави та неефективністю діяльності державних органів.

Трансформація української національної ідентичності відбувається під впливом таких наднаціональних утворень, як ЄС і СНД, у межах яких формуються відповідно європейська і пан(російська) наднаціональні ідентичності. Якщо контури європейської ідентичності співіснують паралельно з контурами національної, суттєво не впливаючи і незмінюючи її сутність, то контури російської ідентичності спроможні нівелювати, а то й замінити окрему українську національну ідентичність.

Тому політична культура визначається не тільки правовими, а й етичними (моральними) чинниками політичної діяльності, – це одна із найважливіших ознак інтелігентності і цивілізованості суспільства. Широке тлумачення поняття «формування політичної культури» охоплює також процеси розвитку української політичної культури не лише на ґрунті сучасної політичної практики, але й через повернення до життя національних традицій, трансформування тих елементів, що набули спотворених форм, запозичення чужого політичного досвіду тощо. Нерівномірність формування політичної культури є просторовою та часовою. Суть поетапності як закономірності полягає в тому, що перехід до сучасної парадигми політичної культури відбувається шляхом поступового нашарування нових і витіснення старих політико-культурних знаків. Тому впродовж формування нової політичної культури реально діюча система цінностей набуватиме змішаного характеру. В умовах сучасної України демократизація політичного життя повинна органічно поєднуватися з процесами українізації. Це означає, що розбудові підлягає не

просто демократія, а українська національна демократія, а українська національна демократія, яка спирається на цінності й традиції українського народу, виражає його інтереси і буде активно протидіяти антидержавницьким проявам як у вітчизняному політикумі, так і за межами країни. Становлення й розвиток демократичної політичної культури в Україні залежатиме від того, наскільки успішним буде утвердження в суспільстві демократичного ладу, формування культури громадянськості і розвиток громадянського суспільства [7]. Таким чином, для ефективного та успішного соціально-економічного, політичного і культурного розвитку необхідним є втілення принципу самовизначення особистості, здійснення громадських обов'язків через суспільні зв'язки та демократичні цінності (пріоритет прав і безпечної життєдіяльності людини).

Радикальна зміна стратегій соціального розвитку передбачає формування демократичної політичної свідомості громадян, набуття ними досвіду та навичок активної політичної поведінки, подолання існуючої фрагментарності історичної пам'яті і становлення на цій основі демократичної політичної культури набувають першорядного значення на шляху політичного розвитку України. Ці завдання мають вирішуватися конкретними шляхами загальної політичної соціалізації, політичного виховання та політичної освіти громадян і повинні передбачати: розуміння і творче засвоєння цінностей та норм демократії; визнання всіма громадянами цивілізованих форм вияву активності та політичного протесту; виховання якостей терпимості, лояльності, політичної толерантності, готовності до компромісів і партнерства. Головним носієм ідей єдності, партнерства та консолідації політичної нації є Президент держави. По-перше, Президент України повинен відповідати за втілення державних ідеологічних пріоритетів на всій території України. По-друге, саме Президент України має виступити гарантом утвердження демократичних цінностей, підвищення рівня політичної свідомості та свободи людини на всій території держави. Формуванню демократичної політичної культури можуть суттєво посприяти заходи органів державної влади та громадськості: заснування всеукраїнських громадських рухів, спрямованих на подолання економічних, соціальних, екологічних, політичних та інших проблем; утвердження у свідомості громадян уявлення про єдність регіональних і загальнонаціональних інтересів; забезпечення пільг для україномовного книгодрукування [8, с. 337–338].

Демократичну політичну культуру можна сформувавши лише шляхом перетворення суспільства на справді демократичне, яке надає можливість кожному громадянину вільно брати участь у політичному житті, створює належні умови для розвитку культури та освіти, дбає про духовний і моральний стан населення. Сучасна Україна вже як незалежна держава в черговий раз стала перед потребою реалізації принципу політичного і культурного плюралізму. Тому політична культура нового суспільства, яка формується в незалежній Україні, мусить бути культурою злагоди, громадянського миру, пошани до свобод і прав людини.

Висновки. Підсумовуючи сказане про взаємозв'язок та взаємодію національної ідентичності і культури, їх вплив на націєтворчий процес, зауважимо, що, по-перше, національна культура є основою формування національної ідентичності і обидва феномени не можуть бути сформовані поки не виріли сама нація, її основні атрибути; по-друге, національну ідентичність можна розглядати як важливий елемент національної культури, що спрямовує поведінку членів нації на зміцнення основ національного життя; по-третє, національна ідентичність, як і національний феномен у цілому, поєднує етнічну та громадянську ідентичності; їх співвідношення є діалектичним і залежить від етапу формування нації.

Політична культура надає людині керівні принципи політичної поведінки, а суспільству – систематизовану структуру цінностей, раціональних доказів, норм та ідеалів, забезпечуючи цілісність та інтегрованість суспільної свідомості у цій сфері. Формування демократичної політичної культури є важливим завданням держави і громадянського суспільства. Тільки цей шлях надасть можливість створити у нашій країні дійсно гідні умови для кожного громадянина.

Література

1. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура / Л. Даймонд // *Демократія. Антологія* / Упор. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 882–942.
2. Лісовий В. С. *Поняття політичної культури. Політична культура українців* / В. С. Лісовий // *Феномен української культури: методологічні засади осмислення* / Відпов. ред. К. В. Шинкарук, С. Бистрицький. – К.: Фенікс, 1996. – С. 239–269.
3. Almond G. A. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* / G. A. Almond, S. Verba. – Princeton University Press, 1963. – 281 p.
4. Рудакевич О. М. *Соціетальний підхід до дослідження національної політичної культури* / О. М. Рудакевич // *Нова парадигма: [журнал наукових праць]* / Голов. ред.

В. П. Бех; *Нац. пед ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об'єднання «Нова парадигма»*. – Вип. 86. – К., 2009. – С. 146–157.

5. Rosenbaum W. A. *Political Culture: Basic concepts in political science* – N. Y.: Praeger publ., 1975. – 182 p.

6. Карлова В. В. Основні фактори формування і розвитку національної самосвідомості. [Електронний документ] / В. В. Карлова // *Державне управління: теорія та практика*. – 2010. – № 2. – режим доступу: www.academy.gov.ua.

7. Рудакевич О. М. *Національний принцип: етнополітична концепція нації: Монографія*. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – С 204–205.

8. Рябий Ю. О. Фактори впливу на системні зміни українського суспільства та його політичної культури / Ю. О. Рябий // *Політол. вісн.* – К. : ІНТАС, 2009. – Вип. 41. – С. 325–339.

9. Шумка, М. Л. *Сутність та динаміка змісту національних традицій у процесі розбудови суверенної української держави [Текст] / М. Л. Шумка // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 137-158.*

10. Шумка М. Л. *Роль рідної мови в становленні української національної ідентичності / Михайлина Леонівна Шумка // Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Випуск 4. Одеса. –2015. – С.172-178.*

11. Шумка М. Л. *Українська національна символіка як репрезентант національної ідентичності / Михайлина Леонівна Шумка // Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Випуск 9. Одеса. –2016. – С. 180-198.*

12. *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія / Т.В. Гончарук, Н.В. Гнасевич, М.І. Гурик, О.М. Рудакевич, Р.Ю. Чигур, М.Л.Шумка; за ред. професора О. М. Рудакевича. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 256 с.*